

יוסף ויששכר

א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי, מאי דכתיב: (ישעיהו לב, כ) "אשריכם זרעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור"? כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים – זוכה לנחלת שני שבטים. שנאמר: "אשריכם זרעי", ואין זריעה אלא צדקה, שנאמר: (הושע י, יב) "זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד", ואין מים אלא תורה, שנאמר: (ישעיה נה, א) "הוי כל צמא לכו למים"; וזוכה לנחלת שני שבטים, זוכה לכילה כיוסף, דכתיב: (בראשית מט, כב) "בן פרת יוסף... בנות צעדה עלי שור", וזוכה לנחלת יששכר, דכתיב: (שם, יד) "יששכר חמר גרם". אית דאמרי: אויביו נופלים לפניו כיוסף, דכתיב: (דברים לג, יז) "בהם עמים יגח יחדו אפסי ארץ", וזוכה לבינה כיששכר, דכתיב: (דה"א יב, לג) "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל".

בבא קמא י"ז ע"א

א"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כו'. על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים⁵⁹. מתוך השלשה, שנים פתוחים בפני כל אדם ואחד לבני אהרן הכהן. עיקר העבודה הלא היא העבודה שבבית המקדש, במקום אשר יבחר ד', והיא נעשית על ידי החסידים העליונים של ישראל, הכהנים. עבודה זו היא עבודת ד' של ממלכת כהנים כולה, אך היא מתבצעת בפעל על ידי הכהנים. לעומת העבודה, התורה וגמילות חסדים הם עמודי עולם הפתוחים בפני כל אדם מישראל שיטול על כתפיו את אחריות קיומו של עולם, מלבד חובת המצוה הרגילה שכל אדם מישראל חייב בה⁶⁰. אין צורך ביחוס כדי לגשת אל התורה ואל גמילות חסדים. לכן מתאים שמאמר זה, המלמד על כך שאשרי כל מי שעוסק בתורה ובגמילות חסדים, בכל מקום ובכל הזמנים, יאמר על ידי רבי יוחנן, שלא הכיר את הוריו⁶¹, ובשם רבי שמעון בן יוחאי שעל אף שלא בא ממשפחה מיוחסת⁶² זכה

59 אבות פ"א מ"ב.

60 ובענין בית עלי אמרו בגמרא: "ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה" (שמ"א ג, יז). אמר רבא: בזבח ובמנחה – אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה. אביי אמר: בזבח ומנחה – אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים" (ראש השנה יח ע"א); שאף על פי שנפגמה כהונתו של בית עלי מצד חינוכותו ומשמרת העבודה מצד הכהונה, מכל מקום לא נפגם קישורו אל התורה וגמילות חסדים, ומצדם יש חיקון.

61 רבי יוחנן כי עברתו אמו מת אביו, ילדתו – מתה אמו" (קידושין לא ע"ב).

62 "כשהיה [רבי עקיבא] בחושב בבית האסורין אמר לו [רשב"י לר"ע]: רבי, למדני תורה. אמר: איני מלמדך. אמר לו: אם אין אתה מלמדני – אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות" (פסחים ק"ב ע"א). משמע שיוחאי, אביו של רבי שמעון, היה קרוב יותר למלכות רומי מאשר קרוב לתורה מבית מדרשו של רבי עקיבא. אמנם, בלקוטי מוהר"ן כתב: "ורבי עקיבא וכו' כי היה בן גרים ולא היה לו זכות אבות, כמו שאמרו רבותינו וזכרונם לברכה (ברכות כז ע"ב), שלא רצו למנותו נשיא לרבי עקיבא משום דלית לה זכות אבות וכו' אבל רבי שמעון בן יוחאי בודאי היה לו חסדים מצד אביו רבי יוחאי [שהיה גדול בישראל], ועל כן אמר רבי שמעון" (לקוטי מוהר"ן מהדורא תנינא סימן נו), ועל פי הפשט הוא תימה. והדיוק על פי הפשט, שלא היה רבי שמעון מיוחס מצד אביו. וכן היה מדגיש לנו רבנו, מו"ר הרצי"ה קוק זצ"ל, שאין אנו יודעים את

בגדלות פנימיות התורה עד למדה כזו שיש ביכלתו וביכולת בנו לפטור את העולם מיום שנולד ועד סופו⁶³.

כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים – זוכה לנחלת שני שבטים. העוסק בקביעות, זה העסק שלו, זו אומנתו – אז העשייה, העסק, העריגה שנהפכה להיות מרכז החיים, השאיפה לתורה וגמילות חסדים היוצאים אל הפועל באופן קבוע מביא לידי כך שזוכה שיתגלו ענינים אלו אצלו במדת נחלה, עצמיות שאינה נפסקת.

ואין זריעה אלא צדקה, שנאמר: "זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד", ואין מים אלא תורה, שנאמר: "הוי כל צמא לכו למים". דבר ד' יורד אלינו מן השמים ומתגלה בתורה שכוללת תורה שבעל פה ותורה שבכתב. התורה נמשלה לליין וחלב, שהם משקאות חשובים, אך נמשלה למים מצד כח ההצמחה שיש במים. "כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה"⁶⁴.

יש חסד שהוא כדיעבד ויש חסד שהוא לכתחילה. יש חסד בדיעבד, שלאחר שקיים עולם ויש בו חסרונות ויש בו מסכנים ויש בו בעיות – אז יש חיוב מוסרי לגמול חסד. חסד זה יכול להיות פרטי או ממלכתי, אך בין כך ובין כך הוא אינו מרים את עיניו מעבר למה שקיים בעולם, לתיקון העוולות הקיימות. אך יש צדק א-להי שמקורו מעל לעולם, והוא יורד דרך כל העולמות גם לעולמנו. "צדקתך צדק לעולם", וצדק ה' שיוורד למושגי עולם זה נהפך להיות צדקה, שהיא קשורה בפנימיות מגמתה ל"עולם חסד יבנה". אותו החסד שבשבילו כדאי לכתחילה שיהיה עולם, עם כל דרך התחתית הארוכה לגבינו שעושה ההסתוריה עד להוצאתו אל הפועל של החסד והטוב הא-להי; אותה ראשית שמדת הדין נותנת שיכרא עולם, מדת הצדק המוחלט וחסד עליון הנותנים שיהיה עולם; אותה ראשית של "קדש ישראל לד' ראשית תבואתה" שחיים את הראשית של "הוי כל צמא לכו למים", שבהם החיים תלויים ובהם צומחים וגדלים, "ותורתך אמת" – היא בסיס הכל. לכן אשרי דוקא העוסק בחסד מתוך התורה, אותו החסד הגדול שהתורה מצמיחה ומגדלת. לא חסד אנושי מוגבל לפי שכלו ודמינו של אדם שאינם אלא לאחר מעשה, אלא חסד הצומח מתוך תורה שקדמה לעולם. "כי באור פניך נתת לנו ד' א-להינו תורת חיים ואהבת חסד". לכן זוכה לנחלת שני שבטים, זוכה לכילה כיוסף, דכתיב: בן פורת יוסף... בנות צעדה עלי שור, וזוכה לנחלת יששכר, דכתיב: יששכר חמור גרם. זוכה לנחלה, קביעות ערך שכל החיים בנויים עליו, כמו יששכר ששם שכמו לסבול עול תורה. הבסיס הוא התורה, הייששכריות, נחלת עולמים של תורה. החסד הוא החסד הצומח מקרקע זה, ולכן זוכה לכילה, לחופה, לגג הבנוי על הקרקע השמימי של התורה, כהצלחתו וחנו של יוסף שבא מתוך צדקותו המביאה לידי כך שמצא חן בעיני א-להים ואדם.

היחוס של רבי שמעון, איננו יודעים מי היה ומה ערכו של יוחאי אביו, וכמו כן רבי עקיבא היה בן של גרים.

63 סוכה מה ע"ב.

64 ישעיה נה, י.

אית דאמרי אויביו נופלין לפניו כיוסף דכתיב בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ וזוכה לבינה כיששכר דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. הכח השורי בישראל נמצא מיסודו של שבט יוסף. השור, שיש בו כח איתן הנצרך לפורר גושי עפר נטולי חיוניות ולעשות בהם תלמים שמהם תצמיח הארץ את ברכתה, הוא מיועד לחרישה, שמסמנת בציור הכללי של עבודת השדה את עבודת ההכנה שהיא רחוקה עדיין מן התכלית. לכן השור מציין את הבסיס החמרי האיתן לחיים, בתור אמצעי בריא לרוחניות. יוסף, מלבד כשרונו המעשי בסדור מערכות החול של עם שלם, הוא גם המצליח למצוא חן בעיני כל הבא עמו במגע. חן זה בא לו מאת ד', כשם שכל הצלחתו היתה במדה שלמעלה מכל היוצא באופן ישיר מפרטיות אישיותו. כי יוסף, בהיותו אחד משבטי ישראל, אחד מאבני היסוד של בנין האומה הממשית, הוא אינו אדם פרטי בלבד אלא תחלת תכוונה ישראלית שיוצאת אל הפועל לישראל כולו באופן יחודי וכולט ביוסף. לכן מתקיים ביוסף "ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו". מצד מציאת החן בעיני רבש"ע יש ליוסף כח להפיל אויביו, "ובלעדיך לא ירים איש את ידו להחזיק נשק ואת רגלו לרכב על סוס"⁶⁵, וכח זה נמשך לדורות בברכתו של רועה נאמן, ו"בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ". ותכוונה זו, של הפלת האויב, היא נמזגת בכלל ישראל מיוסף, ונמשכת מתוך כך לכל אדם הפועל לסדר בממשות החיים את הצדק הא-להי, לכל הזורע צדקה כדי שיגדל החסד, והכל יחד עם ומתוך העסק האמתי בתורה.

לעומת השור, החמור – שאין כחו רב כל כך – הוא יותר מיועד להבאת התבואה המוכנה מן הגרן אל הבית. לכן הוא מסמן את העבודה שהיא שייכת כבר לתכלית כל העבודות הקודמות שהן בסיס לה. החמור הוא מציין את השייכות למגמה הא-להית, שהיא התכלית בעצמה⁶⁶.

הכח ה'חמורי' בישראל מופיע מתוך שבט יששכר, יודעי בינה, המכירים דבר מתוך דבר להכרת עמקן של דבר. הם חיים את המגמה הא-להית הרוחנית העליונה המופשטת, ו"מבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל"⁶⁷: מה יעשה ישראל בכחותיו הלאומיים והפרטיים, דעת עצמו, ודעת "מה הקב"ה עושה בעולמו"⁶⁸. היכולת לקרוא את אותיות המאורעות ולהבין מתוכן את התהליך הא-להי, ומה והאם מתבקשת פעולה על ידי ישראל, היא יכולת לא של פרשנות פוליטית או ידענות היסטורית, חילונית, אלא היא נובעת מתוך מדת הבינה, הבנת עומק הענין, מתוך אותה מדה שממנה תשובה באה לעולם, – רק היא יכולה לגלות לישראל מה פועל הקב"ה בעולמו. בני יששכר אינם פועלים בהסתוריה ממשית פעולה ישירה כמו פעולה צבאית, מדינית או כלכלית. עיקר תכונתם אינו הכשרון של סדור נכון של החול כיוסף או גבורת מלכות של יהודה. הם אינם חלוצי צבא כשבט גד ולא חכמי הים כשבט זבולון. לא מפני שאין אפשרות שיהיו אנשים מתוך השבט שיש להם

65 עפ"י אונקלוס לבראשית מא, מד.

66 על פי שמועות הראי"ה לספר בראשית. "רגל שור לחרוש ולקצור והחמור לשאת אלומותיו" (פירוש הרי"ף בעין יעקב, בבא קמא יז ע"א).

67 דה"א יב, לג.

68 "ובניו של יששכר יודעין מה הקב"ה עושה בעולמו, שנאמר 'ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל' (בר"ר עה, יב). בניו של יוסף, יהושע, נחם בעמלק, פועל במציאות, אך בניו של יששכר יודעי בינה לעתים, להבין משמעות המהלך.

כשרון לענינים כאלה⁶⁹; כל הכשרונות האלו נמצאים בהם באותה מדה שישנם בכלל ישראל. אם יש אדם מיששכר שמצטיין באחת מן התכונות האלו אין זה מצד היותו משבט יששכר דוקא, אלא מצד היותו אדם מכלל ישראל⁷⁰, שבסופו של דבר כל הכשרונות המיוחדים של כל שבט ושבט נמזגים במדה זו או אחרת בכלל כולו. אלא, הבנת המהלך הפנימי, הכרת הערך הא-להי והערכת כל ענין וכל מהלך על פיו, זה עיקר הכשרון המיוחד של שבט יששכר. הבנת פנימיות המהלכים הא-להיים במציאות נודעת להם, ומתוכם – לכל ישראל. יכולים להיות יחידים כשרוניים בדברים אלו שבאים משבטים אחרים, אלא שאין כשרונם זה בא ממורשת השבט אלא ענין יחודי פרטי הוא להם. הכשרון המיוחד של שבט יששכר אינו בשדה הפעולה החיצונית אלא בפעולה הרוחנית הפנימית וממנה נמשכת הפעולה הרוחנית בין גדולי חכמי ישראל. "ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם" – מאתים ראשי סנהדראות היה יששכר מעמיד; "וכל אחיהם על פיהם" – וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם והוא משיב להם הלכה כהלכה למשה מסיני⁷¹.

שבט יששכר עוסק בתורה, "ויששכר באהליך" – עוסק בתורה באהלים⁷². זה הבסיס לבנין עיקר ענינו של כל השבט: שבט שלם העוסק בתורה, ורק מתוך כך יודע להבין מה הקב"ה עושה בעולמו. מתוך שבט שלם שעוסק בתורה צומחים כך וכך תלמידי חכמים רגילים, ומתוכם כך וכך תלמידי חכמים מופלגים. מתוכם צומחים כך וכך חכמים הראויים להיות יושבים בסנהדראות, ומתוכם מאתים ראשי סנהדראות. כדי להצמיח מאתים ראשי סנהדרין זקוקים לשבט שלם שיהיו עוסקים בתורה⁷³. כל האוירה צריכה להיות אוירה שכולה קודש, כולה גדלות אמתית בתורה, ללא צרוף דברים אחרים של חול או של דאגה לחיי שעה. זבולון הוא הנותן לתוך פיו של יששכר, – הוא שבט של תומכי תורה. הוא מעביר מיששכר עול דרך ארץ. שבט יששכר עצמו, שהוסר ממנו עול דרך ארץ, מקבל באהבה על עצמו, באחריות כלל-ישראלית, את עול הרוחניות, התורה, בישראל. כל האוירה הזאת צריכה להיות של התגדלות בתורה מתוך כלל ישראל, כדי למלא את התפקיד המיוחד בכלל ישראל, ומתוך ההכרה של "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". אלמלא כן אין זו אוירה שמצמיחה תלמידי חכמים כלל-ישראליים, להאיר באמת ובאמונה את עיני הכלל על ידי תורתם.

מלמדי תינוקות ומלמדים בבתי כנסת ובבתי מדרש המפוזרים בישראל באים משבטי לוי ושמעון⁷⁴. מורי הוראה בישראל באים משבטי לוי ויששכר⁷⁵. אך הפרש יש בין שבט לוי ובין שבט יששכר: שבט לוי, יורו משפט ד' ליעקב, בהיותם מפוזרים בין כל ישראל ומורים

69 לאחר כשלונו של ירבעם בהנהגת המלכות הצפונית שמיסודה של שבטי יוסף, עובר שרביט השלטון, על פי דברי נביא ד', לירי שבט יששכר, השבט היותר רוחני בצפון, כדי לפתוח פתח בפני המלכות לשקם את עצמה ובסיס קיומה.

70 ע' אגרות הראיה ח"ב, עמ' שכד.

71 בר"ד עב, ה.

72 רש"י בראשית מט, יג, ד"ה 'לחוף'.

73 "אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי, בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכסני למקרא יוצאין מהן מאה למשנה יוצאין מהן עשרה לתלמוד יוצא מהם אחד להוראה, הה"ד 'אדם אחד מאלף'" (קהלת רבה ז, ט).

74 "שיהא משבט שמעון ולוי מלמדים ומשננין תורה בבתי כנסיות ובבתי מדרשיות" (שכל טוב [בוכר] בראשית מט, ד"ה 'ורבותיו דרשו ויקרא').

75 יומא כו ע"א.

הלכה בכל אתר ואתר. ענינם להיות בין העם, מורים לעם ומלמדים אותם⁷⁶. זהו כשרון של תורה שיש בה גם יכולת הסברה לכל איש ואיש בישראל. יכולים להיות ביששכר גם כן חכמים שיש להם יכולת ההסברה, אבל אין זה עיקר השפעתו הרוחנית הממשית של יששכר. הוא אינו שבט שמתפזר בכל מקום ומקום בארץ ישראל כדי ללמד תורה לכל העם מתינוקות ועד להוראת הלכה. המיוחד ביששכר הוא כח התורה עצמה, שמתוכה כח ההכרעה הפנימית, ומתוך כך אף ההנהגה הרוחנית. ראשי סנהדראות, ראויים להיות ראשים ומנהיגים, וכל אחיהם מסכימים לדבריהם. יש לשבט יששכר, ליודעי הבינה מביניהם, כושר שכנוע אמתי הנובע מן השכנוע הפנימי של בטחון הוודאות הכא מעומק הבינה. לכן יש יכולת הסברה אמיתית לא כשרון דבור הסברתי חיצוני, של הוכחות לוגיות יותר מגוהצות, או מליצות יפות יותר – אלא האמת הבוקעת מגרונום היא העושה את דרכה אל לבבות השומעים. האמת מסבירה את עצמה דרכם. הוודאות הפנימית של יודעי בינה, הגדלים על ברכי שבט שלם העוסק בתורה, היא המכריעה את אחיהם שיעשו על פיהם. והדברים מתקבלים כהלכה למשה מסיני מפני שבעין ודאותם העצמית כן ודאות מסירתם, כמו אמירת ומסירת התורה למשה וממנו לכל ישראל⁷⁷. והכרעת הלכה זו, הוראת התורה במוכן היותר עליון, מקיף ופנימי, גם להבנת מה ד' עושה בעולמו – לא מתוך חכמה רגילה ומכשרון שכלי אנושי בלבד היו, אלא כחוליה במסורה, חלק אורגני של המשך תורה שבעל פה במדה שלמעלה מספקות וחלוקי דעות. הלכה שאומרים בני יששכר היא כהלכה הנאמרת למשה מסיני. וכן כדי לנתח מהלכים ולדעת מה רבש"ע עושה בעולמו, מהו המהלך הא-להי של ההסתוריה, לזה צריכים בינה מיוחדת היוצאת מתוך שבט כזה, מתוך אמונה של תורה של שבט שלם שזו ברכתו. כי כאשר מתרחש ארוע או שלשלת ארועים, והדברים נראים כחדשים שמעולם לא היו ולא זפתם עין הנתות השכלי, ואם כן היאך ידע האדם מה לצפות מארועים כאלה ואיך להיות פועל עם א-ל? ובאה הבינה, מתוך עמל קבוע של התורה והתבוננות של אמונה, ומבינה דבר מתוך דבר להבנת המהלך של מעשה ד' שבתוך מהלכי ההסתוריה, – זהו הדבר הנראה כהלכה למשה מסיני. זו הבנה שיש בה ודאות פנימית עליונה, ולכן היא כנמשכת מלמעלה ונמסרת בשלמות התקבלותה והשפעתה לכל אחיהם בני ישראל. לכן כל העוסק כעסק קבוע ועיקרי עד כדי בלעדי שמקיף הכל, ובגמילות חסדים, שאין תורתו מנותקת מן החיים אלא מתפלשת בחיים כיסוד דרכו של אדם הגדול בענקים ששומר דרך ד', דרך האידיאלים הא-להיים, לעשות צדקה ומשפט בעולם שברא א-להים לעשות – הוא הזוכה לקביעות התכונות של שני שבטים אלו, שמהם ביחוד נמזגו מעלות אלו בכל ישראל.

76 דה"ב יז, ח-ט. שם, וע' שם לה, ג.

77 עולת ראייה ח"א עמ' לו, ד"ה 'וידבר ד' אל משה לאמר'.